

«Res de tot això estava previst i tot ho ha estat»:
alguna cosa més que el retrat d'una trajectòria
compromesa i coherent

Yolanda Bodoque Puerta

Montserrat Soronellas Masdeu

Joan Prat Carós

Universitat Rovira i Virgili

Soc antropòloga, la meua vida s'inicia a la segona meitat del segle xx, soc catalana, tinc dos fills, procedeixo d'una família humil i assumeixo els valors d'esquerres. No sé què té més importància en la definició de la meua identitat perquè tots aquests elements són indissociables.¹

Aquesta obra col·lectiva és un petit homenatge a una de les professionals més influents en l'antropologia catalana i espanyola dels darrers cinquanta anys. Amb aquest pròleg² volem mostrar les diferents dimensions per les quals ha circulat la carrera professional de Dolors Comas d'Argemir, unes dimensions que necessàriament s'intersequen, tal com ella mateixa ens recorda, amb la seva condició de dona, catalana, de classe obrera però també amb el context històric, econòmic, polític, acadèmic i social pel qual ha transitat personalment i professionalment. Tot això, sens dubte, ha contribuït a condicionar les seves eleccions i les seves accions, la seva manera d'estar i les seves relacions amb les nombroses persones i col·lectius que l'han acompanyat al llarg de la vida.

1 Comas d'Argemir, D. (1995). *Trabajo, género y cultura. La construcción de las desigualdades entre hombres y mujeres*. Barcelona: Icaria, pàgina 11.

2 Expressió utilitzada en el discurs pronunciat per Dolors Comas d'Argemir amb motiu de la concessió del premi Maria Antònia Ferrer (URV, 2014).

L'estudiant treballadora

La seva trajectòria acadèmica s'inicia el 1967 com a estudiant de la Facultat de Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona. No obstant això, la preparació anterior com a mecanògrafa (una formació tècnica força comuna entre les dones de l'època per ocupar una veta de mercat laboral molt feminitzada), li va permetre poder compaginar els estudis amb una feina com a personal d'administració i serveis a la mateixa universitat, per alleujar la càrrega econòmica que això podia suposar a una família de classe treballadora que mai no va pensar a poder donar a les seves filles estudis universitaris. En aquest sentit, sempre s'ha sentit orgullosa d'aquests orígens humils i d'haver tirat endavant en una societat que es començava a moure malgrat el pes condicionant i esgotador de la dictadura franquista. Estudiar a la universitat va constituir una oportunitat per entreveure un horitzó i sortir d'aquell destí tan marcat i, per a ella, tan poc interessant com el que es preveia per a una noia en aquells anys. Com a estudiant va assistir a les classes del professor Claudi Esteva-Fabregat, en què va quedar seduïda per l'antropologia. El seguiment del que anava aprenent va quedar reflectit als seus quaderns d'apunts on ja s'adverteixen unes qualitats que l'han acompanyat al llarg dels anys: organització, sistematització i rigor en l'aprenentatge. Com a estudiant, li van proporcionar seguretat per poder defensar les seves conviccions sense fissures i, com a professora, la van preparar per transmetre amb solidesa aquests coneixements. Amb Esteva-Fabregat va aprendre i es va fascinar per societats i formes de vida absolutament desconegudes, diferents i exòtiques, però també pel treball de camp. A les sortides que el professor Esteva-Fabregat feia al Pirineu aragonès, en concret a Bielsa, acompanyat dels seus alumnes, la Dolors també va trobar el seu camp de recerca. Les lectures antropològiques ensenyaven que els antropòlegs (i alguna antropòloga) investigaven en llocs llunyans, però les possibilitats reals de fer-ho des de la Catalunya de llavors eren molt poques, de manera que molts van fer de la necessitat virtut i van practicar el que es va anomenar «antropologia a casa» (*anthropology at home*). Ella mateixa comenta: «Jo era una noia del barri de Gràcia, i el contacte amb una societat agroramadera tan diferent resultava prou exòtic. No em calia anar més lluny.»³

3 Clop, I. (2004). «Dolors Comas d'Argemir i Cendra, antropòloga i diputada per IC- Verds», *Dones*, 16. Monogràfic sobre antropòlogues. Entendre i atendre la multiculturalitat.

La investigadora

I així és com, el 1973, la Dolors inicia a Hecho, un poble del Pirineu central espanyol, l'etnografia amb què posteriorment va defensar la tesi doctoral,⁴ emmarcada en allò que llavors es coneixia com a *Peasant Studies*, estudis sobre el camperolat. Una de les principals aportacions a aquest camp d'estudi (que desenvoluparia fins al 1986) va ser precisament la mirada crítica cap a la teoria de la modernització, en què es basaven els seus teòrics, la qual va considerar simplista per analitzar el canvi social des d'una perspectiva unilineal i etnocèntrica.⁵ Des del seu punt de vista, era fonamental tenir en compte les condicions materials d'existència i les desigualtats socials en relació amb els sistemes de propietat, les condicions ecològiques, el rol del mercat o les estratègies familiars per sobreviure. En definitiva, analitzar l'articulació de les societats pageses amb processos de caràcter més ampli: no només el que sinó el perquè de les coses.⁶

Poc temps després, Maurice Godelier li va confiar la coordinació del grup de recerca espanyol que va participar en el projecte internacional per a l'estudi de la transició social (1986-1990) en què es buscava identificar els elements que propicien un canvi en la societat i analitzar la coexistència de tota una sèrie de relacions de signe contradictori que confereixen gran diversitat i especificitat al procés de transició al sistema capitalista en diferents zones. Des de diferents àmbits es van estudiar les característiques de les antigues relacions socials i dels seus mecanismes de reproducció per poder distingir els elements que contribueixen al manteniment o a la transformació.⁷

Les publicacions derivades de la seva tesi doctoral i la singularitat del seu treball de camp al Pirineu aragonès⁸ van contribuir que se la considerés pirineista (especialista en els Pirineus) i que, entre d'altres, el Govern d'Andorra primer la incorporés com a assessora de projectes i publicacions i posteriorment la convidés a conduir una investigació sobre les transformacions econòmiques i polítiques experimentades per aquest microestat, que va passar de ser una de les valls més pobres del Pirineu a com el coneixem avui, un estat modern, ric, internacionalitzat i convertit en un centre comercial,

4 Comas d'Argemir, D. (1978). *Familia y herencia en el Pirineo aragonés*.

5 Comas d'Argemir, D. y Contreras, J. (1990). «El proceso de cambio social», *Agricultura y Sociedad*, 55 (Suplement), pàgina 1-71.

6 Comas d'Argemir, D. (2021) «Observar y ser observada. Apuntes metodológicos desde las experiencias del trabajo de campo». Tomé, P.; Valdés, M.; Álvarez, C. (eds.) *Símbolos en la ciudad. Símbolos de la ciudad. Homenaje a María Cátedra*. València: Tirant Humanitats.

7 Comas d'Argemir, D.; Assier-Andrieu, L. (1988). Número monogràfic sobre «Grupo doméstico y transición social», *Arxiu d'Etnografia de Catalunya*, 6.

8 Comas d'Argemir, D.; Pujadas, J.J. (1985). *Aladradas y güellas. Trabajo, Sociedad y Cultura en el Pirineo Aragonés*. Barcelona: Anthropos (Col. Cuadernos de Antropología, 83); Comas d'Argemir, D.; Soulet, J.F. (eds.) (1993). *La familia als Pirineus. Aspectes jurídics, socials i culturals de la vida familiar: continuïtats i canvis*. Comunitat de Treball dels Pirineus i Govern d'Andorra; Pujadas, J.J.; Comas d'Argemir, D. (1994). *Estudios de antropología social en el Pirineo aragonés*. Saragossa: Diputación General de Aragón; (1996) *Familia, herencia y derecho consuetudinario*. Saragossa. VII Congreso de Antropología Social.

financer i turístic. El projecte va ser elaborat conjuntament amb Joan Josep Pujadas i es va dur a terme entre el 1993 i el 2000. El seu repte:⁹ no fer una etnografia de manera que reconstruís un passat tradicional ideal, la vida dels pastors, els motlles per als formatges o la cultura material sinó anar més enllà implicant en aquest estudi del procés de canvi més ampli totes les persones residents al Principat fos quin fos el seu origen. Un dels eixos centrals d'aquest treball es va nodrir precisament de les anàlisis fetes des de la perspectiva de la transició social.¹⁰ Producte del treball i les reflexions al Grup Internacional per a la Transició Social, i amb les dades de les seves investigacions, la Dolors va decidir sintetitzar els coneixements en un llibre crucial que ha tingut una àmplia difusió tant a Espanya com a Amèrica Llatina. A *Antropología económica* (Ariel, 1998), a més de proporcionar un marc excepcional amb què mostra el desenvolupament d'aquest camp específic de l'antropologia, va obrir una línia llavors molt nova dins de l'antropologia ecològica, l'ecologia política.

La Dolors també explorava altres camps des de feia alguns anys i duia a terme investigacions en temàtiques afins al parentiu i l'economia (com el treball de les dones o els canvis a la família) conjuntament amb equips formats per estudiants que van entrar al camp de la investigació antropològica de la seva mà (i amb algunes de les quals continua col·laborant). El 1988 comença a treballar amb un petit grup d'alumnes sobre diversos materials empírics dipositats a l'Arxiu d'Etnografia de Catalunya, en concret, reculls d'històries de vida de dones. Aquests relats, recopilats en el marc dels seminaris sobre Família i Parentiu que ella mateixa dirigia, es van publicar al llibre *Vides de dona. Treball, família i sociabilitat entre dones de classes populars (1900-1960)* (Altafulla, 1990), on s'analitzaven les experiències i percepcions que les dones tenien de les seves pràctiques quotidianes i els factors socials i ideològics que les condicionaven. Entre el 1990 i el 1995 va liderar dos grups que van analitzar en dos informes la situació sociolaboral de les dones a Tarragona i a Reus, tots dos amb finançament municipal. Tot això alhora que dirigia un projecte finançat per l'Instituto de la Mujer (1993-1996) titulat "Funcions assistencials a la família: dones, treball i cura".¹¹ Fruit de totes aques-

9 Comas d'Argemir, D. (2021). *Op. cit.*

10 Comas d'Argemir, D.; Pujadas, J.J. (1997). *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Andorra/Barcelona: Ministeri de Cultura i Afers Socials del Govern d'Andorra/Altafulla; Comas d'Argemir, D. (2002). *Andorra, una economia de frontera*. Lleida, Pagès; Comas d'Argemir, D.; Lluelles, M.J.; Pujadas, J.J.; Sáez, X. (2004). *El segle XXI. La modernització d'Andorra*. Lleida/Andorra: Pagès Editors/Cambra de Comerç, Indústria i Navegació d'Andorra.

11 Comas d'Argemir, D.; Roca, J. (1996). «El cuidado y la asistencia como ámbitos de expresión de la tensión entre biología y cultura». A: Contreras, J. (coord.). *Reciprocidad, cooperación y organización comunal*. VII Congrés d'Antropologia Social. Saragossa; Comas d'Argemir, D. (1994). "Gender Relations and Social Change in Europe: On Support and Care". A: Goddard, V.A.; Llobera, J.R.; Shore, C. (eds.), *The Anthropology of Europe*. Oxford: Berg, pàg. 209-225.

tes investigacions va publicar, entre d'altres,¹² un dels seus llibres més destacats i citats, *Trabajo, género y cultura. La construcción de las desigualdades entre hombres y mujeres* (Icaria, 1995), on fa una excel·lent reflexió sobre la construcció social de la desigualtat, la invisibilitat del treball que duen a terme les dones i, en general, sobre les relacions entre la naturalesa del treball i els sistemes de gènere i les seves dimensions culturals i socials. En aquestes publicacions ja començava a plantejar la importància de la cura com a sosteniment de la vida en un moment que gairebé no es tractava a l'Estat espanyol i que ella mateixa reprendria anys més tard.

Després del parèntesi de la política, la Dolors va tornar el 2012 a l'activitat acadèmica amb renovats i pertinents interessos de recerca que es van centrar novament en el tema de la cura, però ara incorporant-hi els coneixements adquirits sobre l'atenció a la dependència i les polítiques públiques, fonamentals per entendre el seu abast. Així, des de 2015 lidera un ampli grup de d'investigació amb el qual ha treballat en tres projectes de recerca competitius centrats en el dret a cuidar i tenir cura sota la perspectiva de la justícia de gènere i la justícia social, l'envelliment, el compromís dels homes amb les cures de llarga durada i, l'últim, sobre l'impacte de la covid-19 en les cuidadores de gent gran i dependents.¹³ El 2022 el Consell Social de la Universitat Rovira i Virgili va concedir a aquesta darrera investigació el Premi a l'impacte social de la recerca.

La professora

Dins de l'acadèmia, va formar part de les primeres generacions d'antropòlegs i antropòlogues que es van iniciar en la tasca d'ensenyar antropologia alhora que anaven aprenent de la seva pràctica investigadora i docent a causa, fonamentalment, que l'antropologia a l'Estat no s'havia desenvolupat com en d'altres indrets d'Europa i Amèrica. D'alguna manera tot estava per fer. Durant els anys setanta i vuitanta aquestes joves antropòlogues i antropòlegs a les universitats, on la disciplina s'estava desenvolupant, van generar trobades fructíferes en què debatién sobre temes comuns, treballaven conjuntament, recomanaven lectures, compartien les fitxes de lectures interessants i fonamentals, etc. A Barcelona, la Dolors i altres companys (entre d'altres, Ignasi Terradas, Joan Frigolé, Jesús Contreras, Joan Josep Pujadas o Joan Prat) van fundar l'Institut Català d'Antropologia (1978), que va resultar un marc ideal per fer confluïr totes aquestes inquietuds

12 Chomsky, N.; García Albea, J.E.; Gómez, J.L.; Domènech, A.; Comas d'Argemir, D. (2002). *Els límits de la globalització*. Barcelona: Ariel.

13 (2015-18) «Hombres cuidadores. Retos y oportunidades para reducir las desigualdades de género y afrontar las nuevas necesidades de cuidado» (Recercaixa i ACUP); (2018-20) «El compromiso de los hombres con los cuidados de larga duración. Género, generaciones y culturas del cuidado» (Ministeri d'Economia, Indústria i Competitivitat); (2020-21) «El cuidado importa. Impacto de género en las cuidadoras/es de mayores y dependientes en tiempos de la covid-19» (Fondo Supera Covid-19 Santander-CSIC-CRUE), aquest darrer amb la participació de 45 investigadors i investigadores d'onze universitats espanyoles.

que també compartien amb investigadors d'altres universitats tant nacionals com internacionals amb qui generaren llaços de cooperació molt útils.¹⁴

L'any 1981 la Dolors s'incorpora a l'Àrea d'Antropologia de la que posteriorment seria la Universitat Rovira i Virgili que va inaugurar Joan Prat al curs 1975-76. En arribar, el grup ja comptava amb tres membres: a més de Joan Prat, Joan Josep Pujadas i Josep Maria Comelles. Ella en seria la quarta. Amb la incorporació d'Oriol Romaní el 1986, completarien el que s'ha anomenat l'Escola de Tarragona,¹⁵ és a dir, van ser la mare i els pares del que actualment és el Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social de la Universitat Rovira i Virgili. La Dolors ha estat la docent encarregada d'impartir les matèries relacionades amb família i parentiu, economia, gènere i polítiques públiques.¹⁶ Tal com ho descriu Prat (2022), van ser les afinitats personals i temàtiques entre tots els membres del Departament i les successives generacions les que es van posar de relleu en la gestió de l'Àrea d'Antropologia, i també en col·laboracions diverses com publicacions conjuntes, organització de simposis, congressos, direccions de tesi o, encara molt més rellevant, en el desenvolupament dels dos grans àmbits d'interès dels seus membres —l'antropologia urbana i l'antropologia mèdica—, que han donat lloc a programes de doctorat i màster i han propiciat projectes de recerca estatals i internacionals.

En definitiva, la Dolors ha estat una de les persones que va contribuir a la institucionalització de l'antropologia social a Catalunya i a la introducció i el desenvolupament dels estudis d'antropologia tant a la Universitat de Barcelona com a la Universitat Rovira i Virgili.

La política

Implicada des de molt jove en la lluita antifrancista,¹⁷ la motivació per treballar per la justícia social i per la igualtat la va portar a entrar a la política activa entre 1999 i 2012. En aquest temps, va ser regidora a l'Ajuntament de Tarragona, després diputada al Parlament de Catalunya i, finalment, membre del Consell de l'Audiovisual de Catalunya. Durant els anys de diputada va presidir la Comissió del Síndic de Greuges, va

14 Uns llaços que s'acabaven d'estrener en estades de recerca com les que va fer la Dolors, ja com a professora a Tarragona, a l'Escola d'Estudis Superiors de les Ciències Socials (París, 1984) i anys més tard, al Goldsmiths College (Londres, 1991).

15 En paraules de Josep Maria Comelles: «[...] una de les zones de producció antropològica que, situada a la perifèria dels nuclis inicials de l'antropologia espanyola, va apostar per una construcció i desenvolupament de la disciplina des dels marges acadèmics, molt sovint transitant a través de fronteres acadèmiques i intel·lectuals preestablertes.»

16 També ha estat professora convidada a nombroses universitats de l'àmbit internacional: Universitat de Buenos Aires, Goldsmiths College, Birbeck College, Centre d'Estudis i Investigació en Polítiques Socials Urbanes (Buenos Aires, Argentina), El Colegio de la Frontera Norte (Tijuana, Mèxic), Universitat Nacional Autònoma de Mèxic i Pontificia Universitat Catòlica de Xile.

17 Militant del PSUC ja des de la seva clandestinitat sota el franquisme. Visqué època de la transició democràtica, la legalització d'aquest partit i la caiguda electoral, així com la implantació social posterior.

ser portaveu de la Comissió de Política Social, així com de la Comissió de Control de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió i membre de la ponència redactora de les lleis audiovisuals. També va formar part de la Comissió d'Immigració i va ser membre de la ponència redactora del nou Estatut d'autonomia de Catalunya. Ho va fer amb 44 anys, una filla i un fill pràcticament emancipats i amb una posició professional a l'acadèmia molt consolidada. Tretze anys fora de la universitat però mai allunyada de l'antropologia. Impossible separar la Dolors antropòloga de la Dolors política. I no és tant per tenir estudis superiors com pel tipus de coneixements que es posa a disposició de la cosa pública i també l'actitud que s'adopta davant de determinats reptes. En aquest sentit, la visió del món que aporta la disciplina li van oferir el marc de coneixements i la metodologia adequats per exercir a la política. Com a diputada es va convertir en una de les màximes divulgadores de l'antropologia, les habilitats de la qual per traduir i interrelacionar perspectives culturals la van ajudar a funcionar en el món de la política: «Quan ens mirem el melic, quan no prenem distància, és difícil tenir elements d'interpretació i, en canvi, veure com altres grups humans resolen els mateixos problemes ens obre un ventall de possibilitats per mantenir una actitud humil respecte als propis valors.»¹⁸ I és que l'antropologia pot resultar molt útil per exercir bé la política: el mètode etnogràfic ens ensinistra a immiscir-nos en la societat, participar, observar, parlar amb la gent per conèixer els seus problemes en profunditat. En aquest sentit, la Dolors no ha estat mai una política de despatx: ha contactat amb la gent, l'ha escoltada i ha canalitzat les seves demandes. Participar en la política li va permetre establir ponts entre la reflexió acadèmica i la intervenció social, tenir experiències en la creació i la gestió de polítiques públiques, especialment les sensibles a les dones, i conèixer de prop els mitjans de comunicació. Són experiències amb un doble vessant d'acadèmica i política, que també es van anar transformant en publicacions.¹⁹ No ha d'estranyar que en la seva etapa parlamentària fos una de les persones més ben preparades del seu entorn per discutir i debatre amb propietat sobre els temes socials.

18 Clop, I. (2004). *Op. cit.*

19 (2000) «Mujeres, familia y estado del bienestar», a: T. del Valle (ed.). *Perspectivas feministas desde la antropología*. Barcelona: Ariel, pàgina 187-204; (2006) *Dones, les altres polítiques*. Barcelona: Fundació Nous Horitzons; (2011) «La violencia sobre las mujeres en la agenda política, en la sociedad y en los medios de comunicación», *Ankulegi*, 15, pàgina 175-190. Donostia; (2012) «Políticas públicas y vida cotidiana. Redescubrimiento y auge de las políticas familiares en España», *Scripta Nova. Revista electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, vol. XVI, núm. 395 (20); (2015), «News of partner femicides: shift from private issue to public problem», *European Journal of Communication*, 30(2), pàgina 121-136.

La dona referent

Ser dona ofereix unes possibilitats, però en tanca moltes altres i per a les antropòlogues acadèmiques (i per a les polítiques) no és diferent. Ella mateixa reconeix que des del principi, ja des de la etapa d'estudiant de doctorat, ha estat molt radical en les crítiques pel que fa al treball dels altres. Tot i això, encara que aquesta actitud la fes semblar molt segura de si mateixa, era una postura fruit de les seves inseguretats. Inseguretats que procedien de la seva condició de dona, de classe treballadora, que va arribar a la universitat sense que estigués a l'horitzó i que, a més, comptava amb una formació que ella mateixa qualifica d'incompleta i fragmentada. Aquesta mateixa condició la feia arribar a pensar que estava ocupant un lloc que no li corresponia (encara que no es pogués formular així), una condició que la inhibia de participar en els debats o que la feia envejar a qui havia pogut estudiar a universitats estrangeres, entre d'altres²⁰ (Comas d'Argemir, 2021). Com a dona investigadora tampoc no era vista amb millors ulls. Durant el treball de camp a Hecho, ja casada i amb dos fills, els habitants de la vall la van classificar com una persona rara, una forastera, una mare molt estranya que tenia fills petits i no estava amb ells com s'esperava d'una mare, i que en comptes d'això passava molt de temps treballant amb llibres de l'ajuntament. Un dels informants li va arribar a dir, a l'inici de la seva estada, «vostè deu saber molt de llibres, però no de la vida». Tot i així, com a bona observadora i millor etnògrafa, va aprendre a jugar al guinyot i aquesta competència cultural la va ajudar a poder entrar al bar, un lloc exclusiu de trobada d'homes als quals va poder accedir perquè li relatessin les històries de casa seva. Va construir llavors una imatge com a persona experta, que transcendia de la seva condició de dona, que li va permetre parlar tant amb homes com amb dones de tota mena de temes.²¹ Sempre que pot, recorda que en la seva etapa de política (com a cap de cartell d'un partit), va haver de suportar debats en què als homes presents se'ls tractava de «senyor tal» o «senyor qual» mentre que a ella s'hi referien anomenant-la simplement «Dolors», una forma de familiaritat que no li desagradava però que, com que no estava equiparada a la resta d'oponents, d'alguna manera la inferioritzava o li treia autoritat. Amb el temps les seves inseguretats, encara que no han desaparegut del tot, sí que s'han apaivagat, s'ha anat obrint pas allà on anava i ha anat deixant sentir la seva veu en diferents fòrums i amb diferents formats. Com a política, tot i que confessa que ser dona no va ser un factor determinant per ocupar determinades posicions, sí que va constituir un valor afegit juntament amb altres quotes que complia com el fet de ser independent, universitària i intel·lectual.

20 Comas d'Argemir, D. (2021). *Op. cit.*

21 Comas d'Argemir, D. (2021). *Op. cit.*

L'activista

El seu activisme, més enllà dels càrrecs polítics exercits, es concreta com a presidenta de la Fundació Nous Horitzons (FNH) des del 2013 fins al 2020.²² Aquesta plataforma permet potenciar la reflexió, la formació i la difusió del pensament d'esquerres a partir de la innovació política i de la col·laboració amb els moviments socials, però també amb el compromís amb l'aprofundiment en la memòria democràtica i les lluites per la justícia social, la igualtat i els drets de la ciutadania. La seva tasca per visibilitzar les dones tant des de l'àmbit acadèmic com des del polític va ser premiada el 2014 amb la Distinció Maria Antònia Ferrer i Bosch, que atorga anualment l'Observatori de la Igualtat de la Universitat Rovira i Virgili. Fruit dels seus esforços dels darrers anys per posar la cura i la seva invisibilitat al centre del debat acadèmic, però sobretot polític, podem trobar el seu nom associat a nombroses mostres d'activisme: a la premsa,²³ relacionada amb l'organització de determinats esdeveniments²⁴ o amb la creació del Fòrum Social de la Cura (2022). En els darrers mesos, com a resultat de la investigació sobre l'impacte de la covid-19 en la cura de persones grans i dependents, ha traspasat les fronteres de l'acadèmia i ha transferit els resultats de la recerca per promoure un canvi real en l'organització social de la cura.²⁵ Una de les crítiques cap a la universitat és que el desenvolupament de la dimensió acadèmica de la disciplina és incompatible amb la dimensió aplicada i que la solució implica potenciar l'aplicabilitat de la disciplina. La Dolors hi ha fet una molt bona aportació i la segueix fent malgrat que encara hi ha un llarg camí per recórrer.

Sobre aquest llibre d'homenatge

Aquest llibre²⁶ intenta reflectir els diferents camins acadèmics per on ha transitat Dolors Comas d'Argemir, als quals ens acabem de referir. A manera de pòrtic, Joan Prat ens presenta el context i el significat acadèmic de l'anomenada Escola de Tarragona.

22 Actualment forma part del Patronat d'aquesta Fundació.

23 Ha escrit articles d'opinió a la premsa estatal (*Eldiario.es*, *La Vanguardia* o *El País*).

24 Ha organitzat dos cicles d'activitats amb el seu equip de recerca al Palau Macaya de Barcelona. La primera, sobre «Homes cuidadors. Barreres de gènere i models emergents» (2017) i la segona, sobre «Envelliment i necessitats de cura: una qüestió social i política» (2021).

25 Forma part de la Taula de Diàleg Social per a la Dependència (Ministeri de Drets Socials i Agenda 2030) i de la Taula Assessora per a les Cures del Ministeri d'Igualtat. Ha estat ponent com a experta a la Comissió Europea sobre «A European Care Strategy: How do improve the lives of carers and their dependents», convocada per la Comissió d'Ocupació i Afers Socials i la Comissió de Drets de la Dona i Igualtat de Gènere (2022) <https://multimedia.europarl.europa.eu/en/webstreaming/femm_20220324-1345-COMMITTEE-EMPL-FEMM>

26 L'expressió «La antropología importa» l'hem manllevat del títol d'un article de Dolors Comas d'Argemir titulat «La antropología importa. Diversidad cultural y desigualdades sociales en los retos de la sociedad» publicat al llibre coordinat per Pablo Palenzuela *Antropología y compromiso. Homenaje al profesor Isidoro Moreno* (2017, Icaria, Universidad de Sevilla).

És fàcil preveure que aquest article, que dona nom a la cosa, sigui un referent de futur en la consolidació i reconeixement d'una certa identitat col·lectiva al grup fundacional de l'actual Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social de la URV. El Joan se centra en l'ús del mètode biogràfic per part dels cinc membres fundadors de l'actual DAFITS i ens mostra que les entrevistes de perfil biogràfic són «marca de la casa» en la producció etnogràfica del Departament. En el seu text, Joan Prat, tot un referent en la revisió de la producció antropològica d'aquest país, fa un repàs acurat, detallat i comentat de la bibliografia que sobre mètode biogràfic han produït Oriol Romaní, Dolors Comas, Joan Josep Pujadas, Josep M. Comellas i ell mateix. Sorpren la quantitat de referències que connecten amb l'ús etnogràfic de les històries personals de les persones participants en les recerques del DAFITS. Un text molt recomanable per visitar —o descobrir en el cas de les persones més joves— la bibliografia comentada que s'hi esmenta.

Des d'aquest pòrtic s'enceta la primera part del llibre, que és dedicada a l'àmbit del parentiu i la família, el primer camp d'expertesa de la Dolors que no ha abandonat mai del tot. Xavier Roigé, influït per Dolors Comas d'Argemir des de la seva època d'estudiant, també ha tingut en la família i el parentiu un dels seus àmbits de recerca. Roigé, en el seu article, reconeix la recerca pirineista de la Dolors i revisa la trajectòria dels estudis sobre la casa pirinenca tot assenyalant-ne la importància i la necessitat d'actualitzar-los. D'una manera més ex-cèntrica, Josepa Cucó, de la Universitat de València i bona amiga de la Dolors, reflexiona en el seu article sobre això, precisament, l'amistat. Les relacions d'amistat difereixen de les familiars, estudiades per Dolors Comas d'Argemir, tot i que, com ens recorda Cucó en el seu text, han estat treballades amb alguns biaixos relacionats amb la masculinitat, les emocions i l'àmbit privat en el qual se suposa que es despleguen. Cucó dona visibilitat a l'amistat entre dones i la transcendència de la seva projecció a l'espai públic.

Joan Frigolé, estudiós de les masculinitats, ofereix en el seu article la contrapart d'algunes recerques de Dolors Comas d'Argemir dedicades a escatir el rol de gènere de les dones. Frigolé desplega alguns exemples de paternitat per dilucidar-ne els components, morals i pràctics. A partir de relats etnogràfics breus, ens situa en els elements que articulen el rol patern i ens revela unes paternitats ancorades en la procreació i socialment funcionals per atorgar la pertinença als fills. D'aquestes constatacions etnogràfiques anem cap a universos literaris que plantegen futurs distòpics que comprometen o condicionen la reproducció demogràfica de la societat. Des de la realitat de les possibilitats científiques, reals o imaginades, que va plantejar la clonació de l'ovella Dolly, fins a la ficció literària que planteja un món apocalíptic sense naixements, Liz Russell ens planteja, potser, un món en el qual les relacions i els rols de parentiu deixen de ser necessaris.

La segona part del llibre s'atansa a les situacions de cura i a les persones cuidadores, l'objecte d'estudi que ha ocupat un espai central en la recerca de Dolors Comas d'Argemir, especialment en la darrera etapa. Sílvia Bofill reivindica la dimensió política de la cura social, el dret a cuidar i a ser cuidat. Etnografiant la mobilització política de les famílies de persones ingressades en residències durant la pandèmia i els confinaments, Bofill reclama la necessària visibilització de la cura com a activitat essencial i central de les nostres vides. El relat autobiogràfic de Llorenç Prats evidencia la importància de la demanda de politicitat de la cura que planteja Bofill. El seu relat autobiogràfic ens situa en la realitat més descarnada de les situacions de dependència, de les relacions entre cuidador i persona cuidada i de la difícil gestió de les responsabilitats de les situacions de cura en el context de migradesa dels recursos públics que es destinen a la dependència. Jesús Contreras també reprèn aquest tema i analitza el paper central de les famílies en l'organització social de la cura. En el seu article parteix de l'anàlisi transcultural de la cura de les persones grans per dibuixar els factors que ajuden a entendre l'anomenada crisi de la cura des de la transformació sociodemogràfica i del sistema d'atenció a l'envelliment que ha tingut lloc a l'Estat espanyol. De la seva banda, Mari Luz Esteban, en un text delicat, rastreja alguns conceptes que ajuden a entendre el significat de la performativitat de la cura i les connexions indissociables que hi ha entre cuidar i ser cuidat, sempre des de la sensibilitat feminista.

A la tercera part del llibre, dedicada al gènere i els feminismes, Virginia Maquieira es situa en la doble dimensió que defineix les aportacions de Dolors Comas d'Argemir: l'acadèmica i la política. Des d'aquesta posició, en el seu article revisa els assoliments polítics internacionals del feminisme en matèria d'igualtat de gènere per concloure, en paraules de la mateixa Dolors, que es necessita una ciència combativa davant de les desigualtats socials. També sobre feminisme, el text de Victoria Goddard repassa les aportacions de Dolors Comas d'Argemir a l'antropologia feminista reivindicant el paper de la Dolors com a iniciadora de l'anàlisi de les relacions de gènere des del punt de vista de la cura.

Des d'un enfocament de gènere, escriu la filòloga Carme Oriol, que havia compartit treball de camp pirinenc amb Dolors Comas d'Argemir. Precisament a l'article revisa dues llegendes recollides durant el treball de camp fet a Andorra. Totes dues llegendes, explicades per dones, informen sobre els supòsits morals que condueixen les conductes de les dones amb relació a la maternitat i a la criança dels fills. Sobre gènere també tracta l'article de Joan Frigolé, que analitza dos models de patriarcalisme, liberal i conservador, de la història moderna d'Europa.

Tanca aquesta publicació un apartat que hem titulat «Economia, política i identitat», que aplega un darrer grup de tres articles miscel·lanis. El primer, d'Encarnación Aguilar, tracta sobre l'oli d'oliva i l'impacte de la construcció dels indicadors de qualitat

sobre els models productius de dos territoris oliverers, l'Estepa, a Andalusia, i les Garrigues, a Catalunya. Segueix un text de María Cátedra sobre la mitologia que envolta la muralla d'Àvila, un bé patrimonial de gran significació simbòlica que defineix la ciutat i els seus habitants. Tanca el llibre l'article d'Oriol Romaní, que tracta sobre la política pública, un objecte d'estudi que torna a connectar amb la recerca de Dolors Comas d'Argemir. Romaní se situa en les polítiques de drogodependències, l'àmbit en el qual té llarga experiència i àmplia expertesa.

Agraïm a les persones que han col·laborat en aquest recull de textos la seva dedicació i esperem que els lectors i lectores en gaudiu tant com nosaltres preparant-lo. Dedicat a tu, Dolors.